

UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA – CONSIDERAȚII PE MARGINEA UNOR DOCUMENTE MAI PUȚIN CUNOSCUTE

LUCIAN JORA*

Abstract. *Compared to Transylvania and the act of December 1, Bessarabia and the Council's decision of March 27, 1918 occupied a marginal space in the preoccupations of Romanian historiography, in the commemoration and creation of the historical memory of the nation. The aspects of symbiosis between the two cultures in Bessarabia were regarded with surprise and disbelief by the Romanians in the Kingdom. As Alba Iulia became a symbol of the complete nation, Chisinau was regarded as the capital of a marginal, duplicating and problem-provoking province. Bessarabia has created Romania's biggest problem at the Versailles Peace Conference. The legitimacy of Transylvania's belonging to the Romanian state was a problem in principle solved by the 1916 Treaty while Bessarabia had been an integral part of the territory of an allied country with the victorious powers at war.*

Keywords: *Bessarabia, International Relations, History of Romania.*

Comparată cu Transilvania și cu actul de la 1 decembrie, Basarabia și hotărârea Sfatului Țării din 27 martie 1918 ocupă încă un spațiu restrâns în preocupările istoriografiei române, în acțiunile de comemorare și creare a memoriei istorice a națiunii. Au contribuit la aceasta contextul specific la puțin timp după semnarea păcii cu Puterile Centrale, caracterul rural și perceput ca marginal al provinciei prin comparație cu Transilvania. Rusificarea provinciei prin colonizări, deportări dar și pe cale demografică și culturală naturală într-un secol de administrație țaristă a fost mai eficientă decât maghiarizarea Transilvaniei timp de un mileniu. Sentimentul național în Transilvania a fost creat și menținut de biserică (greco-catolică și ortodoxă) și școlile confesionale care gravitau în jurul acestora. În Basarabia, Biserica Ortodoxă subordonată Patriarhiei Moscovei dar și școala (atât cât a fost) au fost agenți eficienți ai procesului prin care limba și cultura rusă a influențat populația băștinașă. Crearea familiilor mixte a fost și ea favorizată de apartenența la același rit religios. Aspectele de simbioză dintre cele două culturi au fost privite cu surprindere și neîncredere de românii din Regat.

* Cercetător științific dr. la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române.

În timp ce Alba Iulia devenea un simbol al națiunii întregite, Chișinăul era privit ca și capitala unei provincii marginale, duplicitare și înapoiate.

Basarabia a creat României și cele mai mari probleme la Conferința de Pace de la Versailles. Legitimitatea apartenenței Transilvaniei la statul român era o problemă în principiu tranșată încă prin Tratatul cu Antanta din 1916 spre deosebire de Basarabia care fusese parte integrantă a teritoriului unei țări aliate cu puterile învingătoare în război. Speranța unei victorii a Rusiei Albe în războiul civil i-a determinat pe reprezentanții aliaților la Conferința de Pace să nu se grăbească în a recunoaște hotărârea Sfatului Țării și frontiera României pe Nistru iar atunci când o vor face prin tratat vor condiționa recunoașterea de o înțelegere ulterioară cu Rusia. Emigranți ruși foști aristocrați, minoritari fugiți din Basarabia și stabiliți la Paris, toți reprezentând Rusia Albă vor înainta scrisori, memorii, alături de numeroase acțiuni de lobbism personal. Foștii miniștri ai țării, Sazonov și Maklakov, au prezentat la 22 martie 1919 Conferinței de Pace un protest împotriva alipirii Basarabiei la România pe ale cărui detalii și implicații le vom discuta¹.

O paranteză trebuie făcută în legătură cu informațiile contradictorii legate de caracterul și starea economică a provinciei la nivelul anului 1918 și ulterior. Dacă impresia generală azi este că România ar fi preluat o provincie devastată și secătuită de resurse de la Imperiul Țarist, fără infrastructură, pe care Bucureștiul o va transforma în Siberia României, spațiu de pedeapsă și penitență pentru orice funcționar public, jandarm sau militar, există opinii contemporane care stau mărturie pentru o stare de lucruri diferită. Mărturiile lui Duiliu Zamfirescu numit comisar general al guvernului României în Basarabia după 27 martie 1918, până în iunie 1918 sunt și ele documente noi și interesante intrate în circuitul științific despre starea de lucruri din provincie văzută prin ochii unui scriitor dar și al fiului unui mare arendaș de pământ agricol. (...) *O țară cu o întindere de 42.000 km pătrați sau 4 milioane și două sute mii de hectare din care doar 3% este neroditor, cu o populație de 2 milioane 800 mii de locuitori, cu o climă moderată și o calitate de pământ de mână întâi, în care toate culturile sunt cu puțință, de la grâu până la orez și bumbac, care produce în mijlociu 200.000 vagoane de cereale, din care poate exporta jumătate, unde vița de vie se cultivă cu atât de mare succes, încât Basarabia singură produce atâta vin cât țara românească întreagă, unde creșterea vitelor este mai dezvoltată decât în România, unde fructele, tutunul, viermii de mătase se cultivă cu îngrijire și succes, unde industria morăritului este comparativ mai dezvoltată decât la noi*². Pentru Zamfirescu o serie de realități ale Basarabiei sunt la fel de neînțeles și bizare precum unele realități din ziua de azi. Zamfirescu este surprins de atitudinea rău voitoare a *facțiunii țărănești* din Sfatul Țării față de Declarația de Unire cu România și la fel de greu de înțeles de ce reprezentantul mișcării, un *oarecare domn*

¹ Ion Țurcanu, *Bessarabiana*, „Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice“, 2012, pp. 102, disponibil on line: <https://archive.org/stream/Bessarabiana.PDF/Bessarabiana.+PDF.djvu.txt>, accesat 30.01.2018.

² D. Zamfirescu, „În Basarabia“, în *Îndreptarea*, I nr. 43 din 2 iunie 1918, p. 1, apud Mihai Țurcanu, *op. cit.*, pp. 96-99.

Țiganko, nu cunoaște decât limba rusă în condițiile în care cei pe care îi reprezintă cunosc doar limba română/moldovenească. Având în vedere o serie de realități puțin cunoscute politicianilor din România, Duiliu Zamfirescu recomanda alipirea Basarabiei la România în condițiile păstrării unei autonomii provinciale cu administrație proprie³. Duiliu Zamfirescu constata cu uimire (și nu doar el) nesiguranța identitară a țăranului basarabean. Cultivarea noțiunii de patrie comună în mentalul țăranului basarabean este considerată de acesta o urgență de cea mai mare însemnătate care se poate face prin școală și lucrări de popularizare⁴.

De câțiva ani au apărut noi documente (stenograme mai ales) publicate de Florin Dobrinescu și Ioan Petroiu, respectiv istoricul Ion Țurcanu care aduc la lumină noi detalii din ambianța dezbaterilor provocate de diaspora rusă respectiv elementele rusofone din Basarabia și Ucraina în ce privește legitimitatea apartenenței Basarabiei la statul român. Dintre documentele relativ recent intrate în circuitul științific sunt de amintit: corespondența ambasadorului SUA în România Charles Vopika cu delegația americană la Conferința de Pace de la Paris respectiv dialogul dintre Robert Lansing secretarul de stat al SUA și Ionel Brătianu (publicate de Florin Dobrinescu și Ioan Petroiu) care pot să lămurească unele lucruri suplimentare cu privire la poziția și ezitățile SUA⁵.

Documentul care a constituit fundamentul argumentativ al forțelor antiromânești din Basarabia la Conferința de Pace iar ulterior în perioada interbelică este un *Memoriu* înaintat Conferinței de Pace din partea unui așa numit *Comitet de la Odessa pentru salvarea Basarabiei*. Titlul documentului: *Memoriu privind situația internațională din Basarabia, pentru a fi prezentat puterilor aliate și delegațiilor la Conferința Internațională de Pace* nu este necunoscut dar importanța sa a fost minimalizată de istoriografia românească deși este posibil să fi influențat decisiv decizia SUA de a nu semna *Tratatul* și de a nu recunoaște *de jure* apartenența Basarabiei la România. Același document a fost în perioada interbelică coloana vertebrală a argumentației propagandei sovietice antiromânești, iar argumentele din *Memoriu* au fost și după 1990 și mai sunt și azi utilizate de propaganda românofobă din Republica Moldova. Argumentele autorilor memoriului nu sunt tangente cu vreun patriotism moldovenesc, ucrainean, rusesc sau țarist. Sunt expuse (nu fără tact și dibăcie) în primul rând argumente economice și juridice de drept internațional. Este firesc având în vedere că reprezenta opinia și interesele unei pături masive și influente de negustori, comercianți din Odessa și Basarabia care își vedeau interesele comerciale periclitare de tăierea legăturilor cu spațiul economic rusesc spre care până atunci era orientat în exclusivitate comerțul predominant agricol al provinciei. Aserțiunile din *Memoriu* evită să facă referiri la trecutul istoric pe considerentul practic *ce a fost a fost, ceea ce contează este situația de facto din prezent*. Argumentele istorice însă nu lipsesc. De exemplu, se argumentează că la data Unirii Principatelor 1859,

³ D. Zamfirescu, *Îndreptarea*, nr. 24 din 11 mai 1918, pp.1-2, apud Ion Țurcanu, *Bessarabiana*, „Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice”, 2012, p. 97.

⁴ *Ibidem*.

⁵ V. Fl. Dobrinescu, I. Pătroi, „Marea Unire în documente diplomatice americane”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»*, XXV, 1988, 2, pp. 332-334.

Basarabia, fostă provincie aparținând Imperiului Otoman se afla de mai bine de o jumătate de secol în posesia Imperiului Țarist în conformitate cu *Pacea de la București* din 1812 deci, pe cale de consecință Basarabia nu a aparținut niciodată Regatului României. Se observă cum genul acesta de argumente ignoră dreptul națiunilor și tratează un teritoriu precum un obiect ce poate să fie transferat cu *acte în regulă* de marile puteri. Următorul palier de argumentație este negarea caracterului românesc al provinciei. *Memoriul* prezintă date statistice respectiv rezultatele recensământului administrației țariste din 1897 potrivit căruia în Basarabia doar 47,58% din populație ar fi *români moldoveni*, mai mult, autorii subliniază că acest procent este artificial umflat pentru că în realitate procentul moldovenilor care se consideră români este scăzut. Conform istoricului Ioan Țurcanu datele recensământului țarist din 1897 sunt falsificate și reprezintă un răspuns ideologic la datele estimative vehiculate în epocă de guvernul României care estima procentul moldovenilor din Basarabia la peste 70% din populația provinciei⁶. În opinia lui Ioan Țurcanu falsitatea datelor oferite de recensământul din 1897 este demonstrată și de procentele diferite, relevate de recensămintele anterioare și posterioare acestei date. Datele oficiale incluzând recensămintele vorbesc, e adevărat, de un declin demografic al populației native (parte datorat emigrării) și în cea mai mare măsură datorat măsurilor succesive de colonizare practicate de administrația țaristă. Ion Țurcanu în studiul său citează următoarele surse cu referințe la starea demografică a provinciei: în recensământul țarist din 1816 procentul de nativi era de 86%, în 1835 de 75% (R. Keppen), în 1858 de 71% (A. Zashciuk)⁷, în 1861 de 67%, în 1907 55% (Butovici), în 1910 56% (Durnovo), în 1918, 67% (calculul lui G. Murgoci) la care se adaugă un studiu statistic publicat la Chișinău în 1923 în care românii reprezentau 64% din populație⁸.

Un alt argument din *Memoriu* se referă la identitatea națională diferită a moldovenilor din Basarabia față de populația din dreapta Prutului (moldovenii români) pentru că în opinia autorilor *Memoriului* identitatea națională românească ar fi apărut (exportată din Transilvania) în anul 1816 deci după *Pacea de la București* din 1812⁹. Fixarea unei date specifice pentru apariția identității naționale a unui popor este în sine hilară. Același document mai susține că moldovenii basarabeni cu mici excepții se consideră și se declară *moldovenii ruși* așa cum tătarii din Crimeea și Kazan se declară *tătarii ruși*¹⁰. Altminteri expresia în sine poate să existe dar se referă nu la o conștiința națională și autodefinire identitară ci la cetățenia statului în care se aflau, suveranul căruia îi erau supuși. Utilizarea alfabetului chirilic de către populația nativă a Basarabiei spre deosebire de alfabetul latin adoptat de români este un alt argument din contextul *Memoriului*. Următorul palier de argumentație se concentrează pe caracterul reacționar și mai

⁶ Ion Țurcanu, *Bessarabiana*, „Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice”, 2012, pp. 102-103, disponibil on line: https://archive.org/stream/Bessarabiana.PDF/Bessarabiana.+PDF_djvu.txt, accesat 30.01.2018.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Citat de Ion Țurcanu în *op. cit.*, p. 104.

¹⁰ *Ibidem*.

ales nereprezentativ al *Sfatului Țării*, ai cărui membri ar completa de peste un deceniu împotriva administrației legitime a Basarabiei, ar susține o așa zisă idee națională și ar edita chiar o publicație în favoarea acesteia fără sprijin și fonduri, cu excepția fondurilor provenite din partea Bucureștiului. Sfatul Țării fiind derivat dintr-un organism creat de militari moldoveni demobilizați din armata țaristă și nu din alegeri democratice demonstrează în opinia autorilor *Memoriului* caracterul nereprezentativ și ilegal al acestui organism. Nu se ținea cont de contextul socio-politic al fondării Sfatului Țării, de situația de război, anarhie și haos specifică anilor 1917-1918, de alocarea a 30% din locuri minorităților (e adevărat, în conformitate cu procentul populației native considerat valabil de guvernul român de 70% în loc de 47% pretins de susținătorii *Memoriului*). Acuzele aduse în *Memoriu* la adresa administrației românești în virtutea căreia aceasta a lichidat treptat fosta administrație considerată de aceștia legitimă, sunt rezultat al unor măsuri firești având în vedere nu doar lipsa de loialitate a acesteia față de statul român cât și legăturile și demersurile pe care în mod constant reprezentanții acestei administrații le-au făcut pentru alipirea Basarabiei fie la Rusia în diverse formule fie la nou constituitul stat ucrainean. Aceste acțiuni ale administrației românești sunt prezentate în *Memoriu* ca antidemocratice, șovine și abuzive.

Autorii *Memoriului* au insistat atât în documentul propriu zis cât și prin scrisori trimise mai ales reprezentanților SUA pentru organizarea unui plebiscit în Basarabia sugerând o dublă numărătoare a voturilor, mai întâi a populației ca întreg iar ulterior, separat, a populației moldovenești pentru a se demonstra că nu doar populația non moldoveană respinge ideea unirii cu România și chiar și majoritatea populației moldovenești. Pentru garantarea corectitudinii și a votului *lipsit de presiuni* se propunea retragerea pe perioada plebiscitului a administrației și efectivelor militare românești, organizarea și monitorizarea plebiscitului urmând a fi făcută de către o comisie internațională mixtă¹¹. În opinia lui Ion Țurcanu pe lângă delegații oficiali ai *Comitetului pentru Salvarea Basarabiei* (Alexander Krupenski mare moșier, Alexander Shmidt fost primar al Chișinăului și chiar Vladimir Țiganko fost reprezentant al facțiunii țărănești din Sfatul Țării), la Paris acțiunile *Comitetului* erau susținute prin scrisori, broșuri, articole de presă sau intervenții personale de un grup de aristocrați și oameni de afaceri exilați din calea revoluției bolșevice și a războiului civil, ruși sau rusofoni cu afaceri sau legături în fosta provincie țaristă¹². *Memoriul* și anexele sale alături de alte intervenții nu a fost făcut la întâmplare pentru a fi uitat printr-un sertar sau ignorat. A fost înaintat direct *Comisiei de experți* (care făceau recomandări politicienilor), cu precădere reprezentanților SUA cunoscută fiind atitudinea favorabilă a administrației americane pentru ideea de plebiscit și mai ales cunoscut fiind faptul că SUA nu avusese un tratat de alianță cu România și în consecință nici obligații de onorat față de aceasta (spre deosebire de Franța)¹³. În consecință, experții ame-

¹¹ Chiriac, A., *Membrii Sfatului Țării. (1917-1918)*. Dictionar, București, 2001, p. 152.

¹² V. Fl. Dobrinescu, I. Pătroi, „Marea Unire din 1918 în documente diplomatice americane”, în *Patriotismul*, 1991, nr. 4, p. 172.

¹³ V. Fl. Dobrinescu, I. Pătroi, „Marea Unire în documente diplomatice americane”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»*, XXV, 1988, 2, pp. 332-334.

ricani recomandau aliaților că este dezirabil ca orice fel de decizie cu privire la Basarabia să țină cont și de opinia Rusiei și să nu se profite de situația delicată în care se află acest fost aliat pentru a se lua decizii fără participarea acestuia¹⁴. Recomandarea nu se referea specific la Basarabia ci la întreaga frontieră estică a fostului Imperiu Țarist adică frontierele Finlandei, Poloniei, provinciile baltice și regiunile din Caucaz¹⁵. Se propunea o amânare a discutării acestor spețe până când situația din Rusia va deveni stabilă iar aceasta va fi în măsură să participe la discuții cu reprezentanții unui guvern legitim recunoscut internațional. Recomandările au fost aprobate de administrația Woodrow Wilson, ceea ce explică atitudinea ezitantă și adesea negativă a administrației americane față de decizia *Sfatului Țării* și a recunoașterii apartenenței Basarabiei la statul român¹⁶.

Dialogul dintre Robert Lansing secretarul de stat al SUA și Ionel Brătianu stenografiat de I. Pelivan (publicat de Florin Dobrinescu și Ioan Petroiu) poate să lămurească unele lucruri suplimentare cu privire la poziția SUA. Dialogul consemnat de stenogramele lui I. Pelivan au fost confirmate recent de documentele extrase din arhivele SUA de către V. Fl. Dobrinescu și I. Pătroi¹⁷. Întrebat de Lansing dacă are vreo obiecție cu privire la organizarea unui plebiscit în Basarabia conform propunerii *Comitetului de la Odessa*, Brătianu s-a opus invocând situația sensibilă din provincie, pericolul izbucnirii unui război civil, respectiv situația volatilă din Rusia și Ucraina. Brătianu argumenta starea de haos în care ar cădea Basarabia în situația în care armata și administrația românească s-ar retrage din provincie pe perioada organizării plebiscitului. Brătianu explica în continuare că nu are niciun dubiu cu privire la rezultatul plebiscitului dar condițiile concrete nu fac oportună organizarea acestuia¹⁸. Confruntat cu opoziția și argumentele lui I. Brătianu, Lansing a *plusat*, întrebând dacă în cazul în care administrația SUA ar susține o decizie în favoarea administrării temporare a Basarabiei de către statul român acesta ar avea ceva de obiectat organizării unui plebiscit în doi ani. Conform stenogramei, Brătianu a refuzat invocând situația specifică din Basarabia, situația din Rusia, pericolul prelungirii stării de provizorat al agitației și chiar al unei revoluții bolșevice. Lansing a *plusat* din nou întrebând dacă Ionel Brătianu și guvernul pe care îl reprezintă s-ar opune ideii organizării unui plebiscit în Basarabia fixat la o dată nedefinită din viitor, atunci când condițiile politice o vor permite¹⁹. Răspunsul consemnat al lui Ionel Brătianu a fost fără echivoc. Acesta se opune oricărui plebiscit care să pună sub semnul întrebării sau care să dubleze hotărârea luată de *Sfatul Țării* și care ar pune sub semnul întrebării caracterul românesc, istoric și etnic al provinciei²⁰. Brătianu avea argumentele sale concrete și pragmatice. Ideea unui plebiscit organizat la o dată nedefinită în viitor ar fi prelungit o stare de agitație și incertitudine cu privire

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

la viitorul provinciei, ar fi anulat orice perspective de investiții private sau guvernamentale într-o zonă și așa secătuită de război. Nu se știe ce a transmis secretatul de stat Lansing administrației SUA în materie de recomandări. La 8 mai 1919, la ședința Consiliului Miniștrilor de Externe, Robert Lansing se opunea și reușea blocarea acceptării *Raportului* Comitetului pentru Afacerile Teritoriale ale României și Iugoslaviei, în care experții britanici, francezi și italieni dar și cei cinci experți americani recomandau recunoașterea și legitimitatea unirii Basarabiei cu România²¹. *Comisia teritorială* care includea cinci experți americani sublinia în *Raport* că s-a ținut cont de caracterul românesc al provinciei și sublinia că această decizie nu este îndreptată împotriva Rusiei²². Brătianu mai argumenta că modul de constituire și hotărârea Sfatului Țării nu diferă de modul de constituire și modul în care s-au exprimat organismele similare ale populației autohtone create în Polonia, Cehoslovacia etc. Partea română a ținut să precizeze și faptul că armata română n-a intrat în Basarabia decât la 18 ianuarie 1918, moment în care organismele locale de guvernare moldovenești erau constituite și la solicitarea repetată a acestora în fața pericolului războiului civil și al invaziei externe. Rezervele administrației SUA cu privire la ceea ce aceasta considera inoportunitatea dezmembrării Rusiei care ar întări partida bolșevică au fost repetate mereu înaintea semnării Tratatului. Reprezentanții SUA invocau și neparticiparea la negocieri și semnarea Tratatului a reprezentanților Rusiei, respectiv faptul că SUA nu poate să participe la aprobarea de modificări teritoriale ale unui stat cu care nu s-a aflat în război²³. Posibil ca aceleași considerente să fi determinat și neratificarea de către SUA a Tratatului de la Versailles în integralitatea sa²⁴. Desigur, blocarea *Raportului Comisiei pentru afaceri teritoriale* nu se datora doar *Memoriului* sau recomandărilor lui Robert Lansing. În același timp reprezentanții aliaților luau legătura cu generalul reprezentant al Rusiei Albe, Kolceak în speranța unei victorii a acestuia asupra bolșevicilor, situație în care Rusia ar fi avut un guvern acceptat care să participe la Conferința de Pace. Deja Maklakov fostul ambasador la Paris al Rusiei imperiale semnatar al *Memoriului* și reprezentantul desemnat al generalului Kolceak, contestase reprezentativitatea și capacitatea Sfatului Țării de a lua decizii, nerecunoscând unirea Basarabiei cu România. În conformitate cu cercetările lui Valeriu Florin Dobrinescu reprezentanții marilor puteri aliate au trimis o scrisoare amiralului Kolceak, prin care liderul alb-gardist era invitat „să hotărască soarta părților românești ale Basarabiei“. Ionel Brătianu și-a exprimat revolta față de acest gest prin retragerea delegația României de la lucrările Conferinței de Pace²⁵.

²¹ Ioan Scurtu (coordonator), *Istoria Românilor*, vol. VIII, „România Întregită“ (1918-1940), București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 26.

²² *Ibidem*., p. 27.

²³ Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, București, Humanitas, 1991, p. 285.

²⁴ I. Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România, 1918: Preludii, premise, realizări*, Tipografia Centrală Chișinău, 1998, pp. 336-337.

²⁵ Gh. Buzatu, V. Fl. Dobrinescu, Horia Dumitrescu coordonatori, „România și Conferința de Pace de la Paris din 1919“, în *România și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*, Focșani, Editura Empro, 1999, p. 88.

La București se formează un nou guvern de coaliție condus de Al. Vaida Voevod care se va deplasa la Paris pentru a continua demersurile de recunoaștere internațională a unirii teritoriilor alipite la patria mamă²⁶. Descriș de majoritatea istoricilor ca fiind mai puțin impulsiv, cu mai mult tact și mai reconciliant Al. Vaida Voevod va obține concesii importante. Îl va ajuta și situația politică, succesul bolșevicilor, înfrângerea forțelor Rusiei Albe. Înfrângerea Revoluției bolșevice maghiare și prezența trupelor românești în Ungaria întărea poziția României la negocieri, fiind de așteptat ca aceasta să ceară concesii în schimbul retragerii din Ungaria. Un cuvânt greu de spus îl va avea însă noua strategie adoptată de Al. Vaida-Voevod de a precede întrunirile din Comisiile de experți de întrevederi cu cei mai influenți politicieni de la masa tratativelor. Astfel pe parcursul lunii ianuarie 1920 se va întâlni cu Clemenceau, Lloyd George precum și cu reprezentanții SUA. Binomul franco-britanic (cel mai puternic din cadrul Conferinței de Pace) condiționa recunoașterea frontierei de est a României (pentru care exista deja o recomandare favorabilă din partea Comisiei de experți) de retragerea trupelor românești din Ungaria pe linia demarcată de calea ferată Satu Mare-Oradea-Arad. Recunoașterea hotărârii *Sfatului Țării* (condiționată de o înțelegere ulterioară cu Rusia) a fost și un mijloc de presiune pentru semnarea de către România în forma propusă de Aliți a tuturor celorlalte tratate cu țările învinse. Este greu de cuantificat în ce măsură dar cu siguranță a contat și faptul că la sfârșitul anului 1919 și începutul lui 1920 propaganda românească la Versailles a fost mai bine organizată și a beneficiat de lucrări și rapoarte solide, bine documentate. În această perioadă sunt finalizate și publicate *Rapoarte* ale experților din Comisiile teritoriale care s-au deplasat la fața locului. De exemplu, consilierul premierului francez Clemenceau, Em de Martonne s-a aflat în 1919 în Basarabia. Despre situația din Basarabia au mai scris și E. M. Simais, britanicul R. W. Seaton Watson și americanul John Kaba.

Pe 28 octombrie 1920 în condițiile în care Take Ionescu semnase tratatul asupra frontierelor dintre statele succesoare Austro-Ungariei, se obținea și confirmarea recunoașterii unirii Basarabiei cu România (condiționată de o înțelegere ulterioară cu Rusia)²⁷: (...) *Înaltele Părți contractante recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, cuprins între actuala frontieră a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la gura de vărsare până la punctul unde este tăiat de vechiul hotar dintre Bucovina și Basarabia și acest vechi hotar (...)*.²⁸ Tratatul era semnat de Franța, Italia, Marea Britanie și Japonia. SUA nu a semnat acest tratat și nu a recunoscut *de jure* ci doar *de facto* Unirea Basarabiei cu România datorită rezervelor expuse mai sus. Ratificarea Tratatului (care îi conferea putere legală) a fost îndelungată: 1922 Marea Britanie, 1924 Franța, 1927 Italia. Japonia nu a ratificat Tratatul, URSS condiționând acordul sovieto-japonez din 1925 cu privire la insula Sahalin de neratificarea tratatului²⁹. Tratatul semnat la 28 octombrie

²⁶ Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, Editura Victor Frunză, 1992, p. 498.

²⁷ Ioan Ciupercă, *România în fața recunoașterii unității naționale. Repere*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996, p. 38.

²⁸ Apud Ioan Ciupercă, *op. cit.*, p. 39.

²⁹ Ion Constantin, *România, Marile Puteri și Basarabia*, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 25.

1920 lăsa prin articolul IX o „portiță“ care este rareori amintită de istoricii români deși avea potențialul de a anihila pe viitor recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România și de care URSS a știut să profite la momentul potrivit. Articolul IX din Tratat are inclusă o clauză ce poate fi interpretată ca fiind de condiționalitate deoarece se referă la obligația României de a ajunge la un acord și cu Rusia în această problemă.

În ciuda eforturilor intense ale diplomației românești, SUA pentru unele probleme de natură consulară, a menținut formal un tratament diferit Basarabiei față de România până în 1933, Basarabia având cote de emigrație separate de ale României. Din 1933 cotele de emigrație atribuite Basarabiei au fost contopite cu cele ale României aceasta fiind o recunoaștere a situației *de facto* de către guvernul SUA³⁰.

Memoriul Comitetului de la Odessa a rămas cvasinecunoscut în România deși urma să devină fundament al argumentației revizionismului sovietic față de România iar ulterior în perioada post 1990 cu ajustări și revizuirii al argumentației discursului politic antiunionist din Republica Moldova. *Memoriul* cu zeci de anexe însoțit de argumentul refuzului organizării unui plebiscit a fost utilizat de Krestinsky la *Conferința de la Viena* în 1924 (anterior la Varșovia, 1921; Genova, 1922) și de fiecare dată în contextul relațiilor româno-sovietice din perioada interbelică, cu precădere în contextul eforturilor lui Nicolae Titulescu de detenționare și normalizare a relațiilor diplomatice dintre cele două țări³¹. *Jurnalul* lui M. Litvinov face referire la acest episod, al discuțiilor cu Titulescu și delegația română: (...) *Când Davila a început apoi să extindă discuția pe tema drepturilor istorice asupra Basarabiei, a cărei anexare România n-ar fi recunoscut-o încă de la Congresul de la Berlin, l-am întrerupt și am arătat inutilitatea unei discuții particulare pe o temă care s-ar preta numai la propagandă și nu la o discuție de lucru. Încă din perioada Congresului de la Berlin, România n-a protestat niciodată împotriva anexării Basarabiei, nici pe fond, nici formal, întreținând permanent cele mai normale relații cu guvernul țarist. Noi nu facem referire la argumente istorice, ci pornim de la dreptul națiunilor la autodeterminare. (...) România are aproape o treime din frontierele sale nerecunoscute nici de noi, nici pe plan internațional. (...). Recunoașterea frontierei basarabene de către noi ar fi, neîndoios, pentru România un enorm avantaj, însă, pentru noi, ar însemna renunțarea la unul din principiile de bază ale politicii noastre și la lozincile revoluției privitoare la autodeterminarea popoarelor. Având în vedere imensa întindere a frontierelor U.R.S.S., nereglementarea chestiunii graniței pe un sector relativ mic pentru noi nu joacă un rol atât de mare, comparativ cu România;*

³⁰ Corneliu Ciucanu, „Unirea Basarabiei cu România – lungul drum al recunoașterii diplomatice“, în *Historia* ediția on line <https://www.historia.ro/autor/corneliu-ciucanu>, accesat 20.01.2018.

³¹ Titulescu credea că reușise să introducă formula frontierei pe Nistru în Tratatului de asistență mutuală și neagresiune cu URSS, discutat cu Maxim Litvinov în iulie 1936, tratat pe care acesta, în lipsa unui mandat clar, nu l-a mai semnat.

³² Dumitru Preda (coordonator), *Relațiile româno-sovietice. Documente 1917-1934*, București, Editura Enciclopedică, 2000, pp. 282-283.

și din punct de vedere economic noi pierdem puțin din faptul că nu avem relații cu România (...)»³².

Fără o frontieră mutual recunoscută în întreaga perioadă interbelică relațiile României cu gigantul său vecin au rămas tensionate și în afara limitei normalității. Efectele au fost negative nu doar în plan politic ci mai ales în domeniul economic prin închiderea frontierei de pe Nistru Basarabia pierzând piețe de care o legau mii de fire.

În perioada postbelică problema Basarabiei este repusă în relațiile sovieto-române după moartea lui Stalin și noua orientare politică de la București imprimată de Gheorghe Gheorghiu Dej. Contextul specific este dat de conflictul sovieto-chinez, aceștia din urmă fiind acuzați de ideologii URSS de deviații ideologice troțkiste. Modul de desfășurare al evenimentelor a putut să fie reconstituit încă din epocă urmărind declarațiile oficiale, luările de poziție din cadrul CC AL RSS Moldovenească, articolele publicate de istorici, ideologi sovietici printre care binecunoscutul românofob și *moldovenist primitiv* Artiom Markovici Lazarev. Apropierea politică a Bucureștiului față de Beijing și publicarea de către Academia Română a însemnărilor lui Karl Marx și Frederik Engels despre România, în care este înfierată anexarea Basarabiei și politica țaristă față de Principatele Dunărene, sunt toate fapte din care se poate deduce încă din epocă răspunsul Bucureștiului. La acestea, în perioada de după 1990, s-au adăugat surse memorialistice precum *Memoriile* lui Hrușciiov, *Memoriile* lui Gheorghe Maurer și Alexandru Bârlădeanu la care se adaugă detalii oferite de arhivele KGB respectiv fonduri desecretizate ale arhivei PCR³³ și MAE. La sfârșitul anului 1963 apar în presa RP Chineză articole referitoare la tratamentul injust al URSS față de Albania respectiv politica acesteia de anexări teritoriale în Europa de Est (se refereau specific la cazul Poloniei, Finlandei și României). În martie 1964 o delegație oficială condusă de Gh. Maurer se va deplasa la Beijing, după spusele acestuia, în căutarea de sprijin pentru a ieși de sub hegemonia sovietică. Se pare că Mao Zedong a abordat în discuții problema Basarabiei în același context mai larg al achizițiilor teritoriale ale URSS în Vest și în Est (probabil Mongolia). La reîntoarcerea de la Beijing spre București, delegația română, s-a oprit în Crimeea la Pițunda unde a avut o convorbire cu Hrușciiov asupra relațiilor bilaterale în noul context internațional³⁴. Hrușciiov va nota în *Memoriile* sale că delegația română l-a informat în legătură cu poziția liderului chinez în legătură cu Basarabia, ca exemplu pentru situația tensionată existentă între partidele frățești, amintind însă că delegația română nu a făcut nimic ca să dezavueze această poziție. În fața acestei situații provocatoare, Hrușciiov ar fi propus organizarea unui plebiscit care să lămurească definitiv pentru români problema apartenenței provinciei³⁵. Propunerea lui Hrușciiov

³³ Este vorba în primul rând de stenograme ale convorbirilor oficiale.

³⁴ În arhivele PCR s-a păstrat stenograma convorbirii de la Pițunda.

³⁵ Vasile Buga, *Pe muchie de cuțit. Relațiile româno-sovietice 1965-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2013, p. 340 (acesta citează: A.N.I.C., Fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe, dosar nr. 36/1964, Vol. II, f. 86).

ar fi fost discutată, în ședința Biroului Politic al CC al PMR, în iunie 1964, iar conform stenogramelor ședinței, Gh. Gheorghiu Dej ar fi reacționat coleric spunând că organizarea unui plebiscit ar fi oportună doar în cazul în care populația românească deportată dincolo de Urali după 1940-1944 ar fi repatriată³⁶. Veridicitatea atitudinii Chinei comuniste în problema Basarabiei este demonstrată și de reacția „aparaticilor“ din CC al PCM și Sovietului Suprem al RSSM care au înfierat în diverse ședințe deviaționismul troțkist al regimului chinez³⁷. Organele KGB (conform unor documente publicate în 2000) indicau drept posibil ca declarațiile lui Mao să fie inspirate de București³⁸. În aceste condiții, regimul de la Moscova va publica *Memoriile* lui Mikloș Horty, un avertisment direct la adresa Bucureștiului în legătură cu faptul că orice discuții vizând revizuirea frontierelor ar pune în discuție revizuirea frontierei de vest a României. Drept răspuns, Bucureștiul va da undă verde publicării de către Academia Română a lucrării lui Karl Marx *Însemnări despre Români* în care acesta condamnă răpirea și ocuparea Basarabiei de către Imperiul Țarist, lucrarea fiind descoperită cu puțini ani înainte în arhiva Institutului de Istorie Socială din Amsterdam³⁹. Conform lui George Ciorănescu, deși ambasada URSS din București a cumpărat o parte consistentă din tirajul și așa redus al lucrării, aceasta a avut răsunet, unele exemplare circulând clandestin și în RSS Moldovenească⁴⁰. În condițiile în care după 1991 problema plebiscitului a rămas actuală în panoplia forțelor antiunioniste din stânga Prutului argumentația juridică dezvoltată de Al. V. Boldur în perioada interbelică este utilă și actuală. Prin comparație cu modul de constituire al altor state naționale, acesta argumenta că secesiunea Basarabiei de Imperiul Țarist în dezmembrare a fost un rezultat legitim al mișcării naționale a populației băștinașe⁴¹. Boldur mai argumenta că Basarabia, spre deosebire de țările baltice, nu reprezenta un stat ci un fragment de stat, respectiv partea de est a Principatului Moldovei care la 1859 a creat România, stat titular al moștenirii istorice a Principatului Moldovei. În aceste condiții, drepturile istorice ale României asupra Basarabiei erau indiscutabile iar aceste drepturi în opinia lui Boldur nu pot să fie hotărâte printr-un plebiscit⁴².

³⁶ Vasile Buga, *O vară fierbinte în relațiile româno-sovietice – Convorbirile de la Moscova din iulie 1964*, Editura Institutului pentru Studiul Totalitarismului, București 2012, p. 24. Citează printre altele stenograma convorbirilor de la Moscova, în perioada 7-14 iulie 1964, dintre delegația Partidului Muncitoresc Român, condusă de Ion Gheorghe Maurer, membru al Biroului Politic al C.C. al P.M.R., președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române, și delegația Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, condusă de N.V. Podgornii, membru al Prezidiului, secretar al C.C. al P.C.U.S.

³⁷ Gheorghe E. Cojocaru, *Confruntarea sovieto-română pe frontul ideologic din RSS Moldovenească, Studii și Documente*, Editura Omnia, p. 217.

³⁸ Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the secret history of the KGB*, Basis Books, New York, 2001, p. 270.

³⁹ Sovieticii vor susține în presă că respectivele însemnări aparțin de fapt lui Nicolae Bălcescu publicate în cartea *Question économique des Principautés Danubiennes* utilizată de Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes* de unde le va prelua Marx ca simple note de lectură.

⁴⁰ George Ciorănescu, *Basarabia, pământ românesc*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001, p. 271.

⁴¹ Al. V. Boldur, *Basarabia și relațiile româno-ruse (Chestiunea Basarabiei și dreptul internațional)*, Albatros, 2000, p. 311.

⁴² *Ibidem*, p. 312.

Adăugând aspectele de oportunitate determinate de situația de anarhie și război civil coroborate cu politica de deportări și colonizări practică de administrația țaristă și ulterior sovietică, reticența Bucureștilui în perioada interbelică ca și în anii '60 față de această idee capcană este explicabilă.

BIBLIOGRAFIE

- Boldur, Alexandru, *Istoria Basarabiei*, București, Editura Victor Frunză, 1992.
- Boldur, Alexandru, *Basarabia și relațiile româno-ruse (Chestiunea Basarabiei și dreptul internațional)*. Traducere și îngrijire de Grigore Clima, București, Albatros, 2000.
- Buga, Vasile, *O vară fierbinte în relațiile româno-sovietice – Convorbirile de la Moscova din iulie 1964*, București, Editura Institutului pentru Studiul Totalitarismului, 2012.
- Buzatu, Gh., V. Fl. Dobrinescu, Horia Dumitrescu coordonatori, *România și Conferința de Pace de la Paris din 1919, în România și Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*, Focșani, Editura Empro, 1999.
- Chiriac, A., *Membrii Sfatului Țării. (1917-1918). Dicționar*, București, 2001.
- Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the secret history of the KGB*, New York, Basis Books, 2001.
- Ciorănescu, George, *Basarabia, pământ românesc*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2001.
- Ciupercă, Ioan, *România în fața recunoașterii unității naționale. Repere*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996.
- Cojocaru, Gheorghe E., *Confruntarea sovieto-română pe frontul ideologic din RSS Moldovenească, Studii și Documente*, Iași, Editura Omnia, 2011.
- Constantin, Ion, *România, Marile Puteri și Basarabia*, București, Editura Enciclopedică, 1995.
- Corneliu Ciucanu, *Unirea Basarabiei cu România – lungul drum al recunoașterii diplomatice*, în *Historia* ediția on line <https://www.history.ro/autor/corneliu-ciucanu>, accesat 20.01.2018.
- Dobrinescu, V. Fl., Pătroi, I., „Marea Unire în documente diplomatice americane”, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»*, XXV, 1988, 2.
- Nistor, Ion, *Istoria Basarabiei*, București, Humanitas, 1991.
- Țurcanu, Ion, *Bessarabiana*, „Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice”, 2012, pp.102-103 disponibil on line https://archive.org/stream/Bessarabiana.PDF/Bessarabiana.+PDF_djvu.txt, accesat 30.01.2018.
- Țurcanu, Ion, *Unirea Basarabiei cu România, 1918: Preludii, premise, realizări*, Chișinău, Tipografia Centrală, 1998.
- Preda, Dumitru, coordonator, *Relațiile româno-sovietice. Documente 1917-1934*, București, Editura Enciclopedică, 2000.
- Scurtu, Ioan (coordonator), *Istoria Românilor*; vol. VIII, *România Întregită (1918-1940)*, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- Zamfirescu, D., „În Basarabia” în *Îndreptarea*, I, nr. 43 din 2 iunie 1918, p. 1, apud Mihai Țurcanu, *op. cit.*